

чуцький національний університет імені Михайла Остроградського. – Одеса : Фенікс, 2015. – 576 с.

8. Пономаренко Ю.А. Поняття кримінальної відповідальності / Ю.А. Пономаренко // Проблеми законності: академіч. зб. наук. праць / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 102. – С. 138–148.

9. Пономаренко Ю.А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України / Ю.А. Пономаренко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Право». – 2013. – Вип. 20. – С. 65–72.

10. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 1-15/99 (справа про депутатську недоторканність) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

11. Українське кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

12. Яремко Г.З. Система заходів кримінально-правового характеру / Г.З. Яремко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 7. – № 4. – С. 89–92. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaa_u_2014_7_4_15.pdf.

УДК 343.3

КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ СИСТЕМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Шкута О.О., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри галузевого права юридичного факультету
Херсонський державний університет

У статті автором здійснено компаративістський аналіз функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн, запропоновано впровадження їх кращі здобутки у національну кримінально-виконавчу систему.

Ключові слова: компаративістський аналіз, функціонування, пенітенціарна система, засуджені, кримінально-виконавча система.

В статье осуществлен компаративный анализ функционирования пенитенциарных систем, предложено внедрение их лучших традиций в национальную уголовно-исполнительную систему.

Ключевые слова: компаративный анализ, функционирование, пенитенциарная система, осужденные, уголовно-исполнительная система.

Shkuta O.O. COMPARATIVE ANALYSIS OF FOREIGN COUNTRIES PRISON SYSTEMS

The article presents a comparative analysis of the functioning of the penitentiary system, prompted the introduction of the best traditions of the national penitentiary system.

Key words: comparative analysis, operation, prison system, convicted, criminal-executive system.

Постановка проблеми. Основне завдання реформування кримінально-виконавчої системи України полягає у приведенні її умов функціонування до європейських стандартів. Це дозволить забезпечити її відкритість, наповнення прогресивними зарубіжними концепціями, загально визнаними міжнародними принципами, нормами з прав і свобод людини й громадянина, які б забезпечували надійність охорони як інтересів суспільства, так і особи у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Саме ця обставина викликала нашу зацікавленість в аналізі фундаментальних праць, які, з одного боку, намагаються визначити з точки зору сучасної юридичної науки, основні переваги концепції (парадигми) європейської пенітенціарної системи, з іншого – обґрунтувати та сформулювати нормативно-правові й організаційні засади забезпечення реалізації в Україні міжнародних стандартів з метою реформування кримінально-виконавчої системи.

Отже, зародження будь-якої пенітенціарної системи передбачає відповідні атрибути, засоби і заходи фізичного і духовного впливу на особу злочинця. Вони залежать від економічного та політичного устрою відповідної держави і її мети, яку вона становила перед покаранням.

Мета статті полягає у проведенні компаративістського аналізу функціонування пенітенціарних систем і впровадженні в національну кримінально-виконавчу систему їх кращі здобутків.

Ступінь розробленості проблеми. Теоретичне підґрунтя написанню статті склали праці відомих українських вчених, зокрема: О.М. Бандурка, Є.Ю. Бариша, І.Г. Богатирьова, О.В. Беци, О.М. Джужі, Т.А. Денисової, Г.О. Радова, С.А. Зінченка, О.В. Лісіцкова, С.В. Лучко, В.А. Львовчикіна, В.М. Синьова, О.Г. Колба, В.І. Кривуши, О.П. Северова, С.Я. Фаренюка, В.О. Корчинського, О.В. Лісіцко, А.Х. Степанюка, Р.М. Підвисоцького, М.С. Пузирьова, В.М. Трубінова, С.В. Царюка, О.О. Шкута, І.С. Яковець, Д.В. Ягунова, у яких висвітлюються деякі проблемні питання впровадження у національну кримінально-виконавчу систему кращі здобутків пенітенціарних систем зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. В сучасний динамічний період реформування кримінально-виконавчої системи України та забезпечення її діяльності законодавчою та іншою нормативно-правовою базою проблема виконання кримінальних покарань є досить актуальною і привертає увагу значної кількості як вітчизняних, так і зарубіжних теоретиків і практиків цієї сфери діяльності.

Розроблення і впровадження в життя більш досконалих форм застосування та виконання покарань надає змогу зняти певну кількість конфліктів між особою і державою та в певній мірі приблизити установи виконання покарань до Європейських стандартів.

Вивчення різних пенітенціарних систем світу має певні відмінності, що визначаються ос-

новними елементами державної політики кожної країни і які пов'язані з конкретною юрисдикцією та системою кримінального судочинства. Порівнюючи, як зауважує О.Г. Колб, ми можемо виявити позитивні моменти і тенденції розвитку [9, с. 58].

Тому, використовуючи накопичений роками позитивний досвід функціонування зарубіжних пенітенціарних систем, ми можемо захистити себе від повторення помилок, швидко й ефективно планувати та реалізовувати намічене [9, с. 83]. Водночас подібні запозичення можливі лише з урахуванням специфіки економічного та соціального розвитку України, особливостей вітчизняної кримінально-виконавчої системи, історичного досвіду і традицій нашого народу, особливостей національної психології тощо.

Крім того, позитивний європейський досвід може бути адаптований до українських реалій за умови ретельного вивчення найефективніших законодавчих конструкцій, що відносяться до пенітенціарних систем у різних державах, і використання цих напрацювань у кримінально-му та кримінально-виконавчому праві України.

Порівнюючи в історико-правовому вимірі західні та вітчизняні в'язничні системи, професор І.Г. Богатирьов зазначає, що для України реформування кримінально-виконавчої системи за західним зразком нехарактерне, хоча запровадження прогресивної (вихідної) системи відбукання покарання на теренах УСРР було нормативно закріплено ще на початку 20-х рр. ХХ століття [1, с. 290].

Зокрема, професор О.О. Малиновський у праці «Радянські виправно-трудова установи порівнюючи з буржуазними тюрмами» зазначав, що радянська прогресивна система – не копія англо-ірландської, бо в ній відкинута обов'язкове самотнє ув'язнення, неприпустиме в радянських тюрмах, так само, як і відмінний одяг для ув'язнених різних класів [2, с. 38].

Пошук більш ефективних заходів впливу атрибутами покарання на осіб, що вчинили злочин, привело до прояви ідеї жорстокої і повної, як фізичної, так і духовної, ізоляції засуджених від суспільства. Ця ідея належала американській релігійній секті квакерів (одна з гілок протестантської релігії), яка у 1786 р. у штаті Пенсільванія (м. Філадельфія) відкрила в'язницю і дала їй назву «пенітенціарна» [3, с. 148].

Порівнюючи в'язничні системи Заходу з іншими в'язницями, ми звертаємо увагу на те, що для нашої країни створення кримінально-виконавчої системи за західним зразком не є характерним. Місцями позбавлення волі, де засуджених карали різкими та саджали у темні карцери, були каторжні в'язниці. Поряд зі світськими судами діяли й церковні суди. Засуджені до покарання церковним судом знаходились у жалких умовах монастирських в'язниць. Крім цього, наприклад, у Росії широко використовувалось покарання у виді заслання до Сибіру.

Дослідники відзначають таку специфіку каральної політики у Російській імперії, як відсутність чіткого визначення поняття злочину і покарання та чіткого опису правового регулювання організації виконання покарань у вигляді позбавлення волі.

Системи одиночного ув'язнення ще здавна застосовувалися у Західній Європі до так званих політичних злочинців, проте не як засіб їх виправлення, а як засіб забезпечення безпеки. Загальну тюремну систему на базі одиночно-

го ув'язнення було запроваджено у Північній Америці. У 1776 р. у Філадельфії (штат Пенсільванія) було створено добродійне тюремне товариство, яке поставило собі за завдання полегшення долі злочинців, засуджених до позбавлення волі.

Систему мовчання, тобто систему спільних робіт з засудженими з роз'єднанням на ніч, що супроводжувалися мовчанням, було запроваджено також у Північній Америці, хоча її зародки з'явилися раніше у країнах Західної Європи. Супротивники пенсільванської системи у Північній Америці доводили, що головним засобом виправлення є праця, а враховуючи те, що спільна праця є більш ефективним засобом виправлення, необхідно дозволити ув'язненим працювати разом.

Прибічники цієї точки зору вважали, що треба виключити повне одиночне ув'язнення, але залишити як необхідний елемент вимогу мовчання – в'язні повинні працювати спільно, але бути в масках і мовчати, щоб виключити шкідливий вплив одних в'язнів на інших. В подальшому, як вважає О.В. Сокальська, у багатьох Європейських країнах були запроваджені, хоча і з деякими змінами та особливостями, тюремні системи, які використовували одиночне ув'язнення та мовчання як основні елементи виправлення засуджених [4, с. 109].

Великобританія є країною, де народилися й отримали світову популярність два основоположники пенітенціарної науки – Д. Говард (1726–1790 рр.) та І. Бентам (1748–1832), якими у ХVIII – ХІХ століттях було розроблено охарактеризовані нами вище класичні проекти пенітенціарних систем. На теперішній час правове регулювання виконання кримінальних покарань здійснюється у Великобританії за допомогою використання положень прецедентного та статутного права, а саме шляхом складного поєднання прецедентів і норм кримінального, кримінально-процесуального та пенітенціарного права.

Пенітенціарна система Великобританії складається з центральних і місцевих (міст, графств й інших регіонів) в'язниць. Цей розподіл дозволяє мати досить гнучку мережу виправних установ для різних категорій злочинців. У місцевих пенітенціарних установах містяться особи, які чекають віддання до суду та виголошення вироку.

Крім того, тут відбувають покарання три основні категорії злочинців: 1) певна частина засуджених до невеликих строків позбавлення волі; 2) засуджені за несплату штрафів, боргів та інші малозначні злочини; 3) неповнолітні засуджені віком до 21 року.

Такий розподіл на думку І.Г. Богатирьова [5, с. 7], дозволяє: по-перше, об'єднати у відносно однорідні групи близьких за ступенем соціальної небезпеки та виправлення злочинців; по-друге, точніше й ефективніше спланувати процес їх виправлення за строками, інтенсивністю та іншими параметрами; по-третє, їх відносно рівні строки позбавлення волі знімають ту психологічну напругу, яка виникає в середовищі ув'язнених, які спільно відбувають строки покарання, що різко відрізняються. Доречно зауважити, що відсутність такої напруги також збільшує ступінь керованості поведінкою засуджених.

Отже, проведений аналіз Англійської прогресивної системи показує, що засуджені прохо-

дили три ступеня в одній і тій самій установі. І найбільш прогресивним, як стверджує професор І.Г. Богатирьов [3, с. 7], є завершальний ступінь – це умовне звільнення, коли засуджений отримує відпускне посвідчення, в якому зазначається, що він повинен утримуватися від порушень закону, та зареєструється за місцем проживання у поліції і буде перебувати під наглядом спеціальної служби пробачії.

Наступну систему ув'язнення було розроблено і запроваджено у Північній Америці. Вона називалася «система реформаторіїв». Система реформаторіїв є подібною до англо-ірландської пенітенціарної системи, але має певні особливості і відмінності. Повне одиночне ув'язнення застосовувалося тільки щодо тих в'язнів, яких вважали невинуватими. Всіх інших тримали в загальному ув'язненні з роз'єднанням на ніч.

На думку окремих вчених, суттєвим недоліком цієї системи вважалося те, що строк перебування ув'язненого в реформаторії цілком залежав від волі адміністрації установи, що, з одного боку, могло призвести до зловживань адміністрації, а з іншого – здійснювало небажаний вплив на засуджених, які, розуміючи таку цілковиту залежність, перебували у стані страху, хвилювання, пригнічення, що іноді призводило до нервових зривів та психічних захворювань.

З часом майже всі розглянуті вище пенітенціарні системи зазнали суттєвих змін та трансформації як у країнах, в яких вони виникли, так і в країнах, якими вони були запозичені. В історії розвитку пенітенціарних систем зарубіжних країн траплялися випадки, коли певною країною запозичувалися окремі ознаки декількох різних систем, що призводило до створення нової, змішаної системи.

Прогресивна система відбування покарання застосовується на теренах України і сьогодні, і хоча вона дещо перебуває у трансформованому вигляді (з урахуванням вимог часу та міжнародних стандартів), ми можемо стверджувати, що вона закріплена у нормах чинного Кримінально-виконавчого кодексу України й представлена інститутами зміни умов тримання засуджених (як у межах однієї виправної колонії, так і шляхом переведення до виправної колонії іншого рівня безпеки): умовно-дострокове звільнення, заміна невідбутої частини покарання більш м'яким тощо.

Отже, порівнюючи деякі пенітенціарні системи зарубіжних країн, С.В. Лучко встановив типові ознаки їх функціонування:

1) всі пенітенціарні системи створюються з метою ізоляції від суспільства осіб, які вчинили злочин;

2) засуджені в пенітенціарних установах утримуються як в одиночних камерах, так і в загальних приміщеннях;

3) розподіл пенітенціарних установ відбувається за рівнем безпеки;

4) створення системи полегшеного одиночного ув'язнення, яка передбачала ізолюва-

не тримання в'язнів у камерах, але дозволяла спільне їх перебування у школі та церкві;

5) впровадження елементів прогресивної системи відбування покарання, умовно дострокове звільнення, звільнення за хворобою та інших обставин, роздільне тримання засуджених;

6) строк перебування засудженого в пенітенціарній системі в цілому залежить від волі адміністрації установи, що створює певні умови до її зловживань та цілковиту залежність засудженого, який постійно перебуває у стані страху, хвилювання, пригнічення, що іноді призводить до нервових зривів, психічних захворювань та самогубств [7, с. 47–50].

Висновки. Проведений нами компаративістський аналіз функціонування пенітенціарних систем зарубіжних країн засвідчує потребу в розробці проекту Закону України «Про кримінально-виконавчу систему України» та відповідних змін до законодавства України. Крім того, зазначене сприятиме подальшому реформуванню кримінально-виконавчої системи виконання покарань, забезпеченню дотримання прав людини, приведенню умов тримання засуджених та ув'язнених до європейських норм і стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України : [підруч.] / І.Г. Богатирьов. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 352 с.
2. Усенко І.Б. У пошуках історичних коренів сучасності: До 125-річчя від дня народження О.О. Малиновського / І.Б. Усенко, Е.Г. Циганкова // Вісник АН України. – 1993. – № 9. – С. 38–43.
3. Богатирьов І.Г. Пенітенціарні установи України (теоретико-прикладне дослідження): наукове видання (трьома мовами) / І.Г. Богатирьов. – К., 2013. – 241 с.
4. Сокальська О.В. Марочна система відбування покарання у виді позбавлення волі / О.В. Сокальська, К.Ф. Волик // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення : матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О.В. Сокальська. – К., 2015. – С. 109–111.
5. Богатирьов І.Г. Зміни умов відбування покарання у виді позбавлення волі на прикладі США і Великобританії (порівняльний аналіз) / І.Г. Богатирьов, А.А. Рибянцев // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення : матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О.В. Сокальська. – К., 2015. – С. 7.
6. Малиновський О.О. Радянські виправно-трудова установи, порівнюючи з буржуазними тюрмами / О.О. Малиновський. – К. : Друкарня Всеукр. акад. наук, 1928. – 229 с.
7. Лучко С.В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз / С.В. Лучко // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення : матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О.В. Сокальська. – К., 2015. – С. 47–50.
8. Джужа О. М. Концептуальні засади і загальна характеристика Кримінально-виконавчого кодексу України / О.М. Джужа, С.М. Бодюл // Право України. – 2004. – № 7. – С. 80–84.
9. Колб О.Г. Проблеми реформування пенітенціарної системи в Україні / О.Г. Колб // Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ, 1998. – Вип. 2. – С. 57–61.